

ایران‌شناسی و زبان و ادبیات فارسی در جمهوری چک

عباس نوروزی^۱

در کشور چکسلواکی و سپس جمهوری چک، مبحث ایران‌شناسی و زبان فارسی سابقه‌ای طولانی دارد. در ترجمه چکی قطعه‌شعری متعلق به اواخر قرن چهاردهم میلادی به نام اسکندرنامه، توصیف جالبی از ایران باستان رفته است. مؤلف ناشناس آن از داریوش سوم به نیکی یاد می‌کند که از قرار معلوم اشاره‌ای به پادشاهی آن زمان قلمرو چک (بوهمیا) دارد.

در حوزه پزشکی، فلسفه، نجوم، و دیگر رشته‌های علمی چک، در طی قرون چهاردهم الی هفدهم میلادی، همچون سایر بخش‌های اروپا، علما و دانشمندان ایرانی از جمله ابوعلی سینا، زکریای رازی، ابومشعر، و دیگران، نقش عمده‌ای داشته‌اند. آثار این دانشمندان خصوصاً کتاب قانون ابوعلی سینا به زبان لاتین و بعضاً قسمت‌هایی از آن به زبان چکی، در کتابخانه‌های تاریخی چک و اسلواک مشاهده می‌شوند. نقل قول از این بزرگان در نزد مؤلفان چک به وفور رایج بوده است. نظریات فلسفی و کلامی و مذهبی ابوعلی سینا در تفکرات اصلاح‌طلبانه مصلح مشهور چک یان هوس (۱۳۷۲-۱۴۱۵ م) منعکس است. اودریک بوهمیوس که در حدود سال‌های ۱۲۷۱ تا ۱۳۳۱ م می‌زیست، در اوایل قرن چهاردهم میلادی به ایران سفر کرده و متعاقباً خاطرات خود را منتشر ساخته است. در اواخر قرن چهاردهم سفرنامه مارکوپولو به نام میلیون و سفرنامه ماندویل

۱. رایزن فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران در پراگ.

دربارهٔ ایران، با شرح و تفسیری به زبان چکی ترجمه شده است. از آثار ادبی که در طی قرون وسطا از ایران و یا از طریق آسیای مرکزی و ایران به اروپا آمده‌اند، می‌توان به سرگذشت هفت عاقل اشاره کرد. در قصه‌های قدیمی چکی و داستان‌های رومی نیز جای پای شرق به خوبی دیده می‌شود.

ترجمهٔ کتب فارسی به زبان چکی، به قرن‌های گذشته، یعنی به سال ۱۵۲۸ م، باز می‌گردد که برای نخستین بار کتاب کلیله و دمنه در پراگ ترجمه و منتشر شد. سپس در سال ۱۵۸۴ م اثری به نام حکومت در عصر باستان از لوتر بک در باب دولت و ارتش ایران قدیم، توسط دانئیل آدام ولسلوین به چکی ترجمه و همراه با اضافاتی از هرودت منتشر شد.

اندکی بعد، یعنی به سال ۱۶۰۵ م، اثر گزننفن به نام کورودیا (کوروش‌نامه) در خصوص اقدامات بزرگ کورش، سرسلسلهٔ هخامنشی، نیز به زبان چکی برگردانده شد.

در اواخر قرن شانزدهم میلادی نمایندگان از طرف پادشاه ایران به پراگ آمدند و در سال ۱۶۰۱ م نیز نماینده‌ای از پراگ مدتی را در دربار شاه عباس گذراند و پس از مراجعت، مشاهدات خود را در سفرنامه‌ای به زبان آلمانی منتشر کرد. شایان ذکر است که قلمرو چک و اسلواک قریب به سه قرن، تا پایان جنگ اول جهانی، بخشی از امپراتوری اتریش-هنگری به حساب می‌آمد و زبان آلمانی سیطرهٔ وسیعی در دستگاه دولتی و مراکز علمی این سرزمین داشت.

ادم فرانتیشک کولار، دانشمند اسلواکی، در سال ۱۷۵۶ م کتاب دری فارسی مینسکی را تکمیل کرد. به دنبال آن، تا اواخر قرن هفدهم میلادی، در کتب و مجلات جدید مدام به اطلاعاتی دربارهٔ ایران برمی‌خوریم. همچنین روز تسوایگ، از شهر برنو، ترجمهٔ آلمانی آثار جامی، حافظ، و مولوی را منتشر کرد.

اولین ترجمهٔ مستقیم اثری فارسی به زبان چکی احتمالاً بخشی از انوار سهیلی و به وسیلهٔ یان اشنایدر در سال ۱۸۴۶ م است. از دههٔ ۱۸۴۰ م شکل و قالب غزل وارد شعر چکی می‌شود که بازتاب آن را در درجهٔ اول در آثار شاعر برجستهٔ این دوره، یاروسلاو ورخلیتسکی، می‌بینیم.

در سال ۱۸۵۱ م کرژیژ، ریاضیدان و توپچی، و ادوارد پولاک، به عنوان طیب، در پایه‌گذاری اولین مدرسهٔ فنی تهران، به نام دارالفنون، مشارکت داشتند. هر دو نفر متون درسی خود را به زبان فارسی منتشر کردند. کرژیژ نقشهٔ شهر تهران را تهیه کرد و پولاک

پزشک مخصوص شاه شد. پس از بازگشت به اروپا، پولاک نگرش‌های خود را دربارهٔ ایران در وین منتشر کرد و کرژیتز نیز مطالبی را در مورد ایران در مجلات چکی به رشتهٔ تحریر درآورد.

یوزف براندیس، زبان‌شناس چک، یکصدویست سال پیش اشعار جامی را مستقیماً به زبان چکی ترجمه کرد. یارومیر کشتوت یکی از نوابع چک محسوب می‌شود. وی علی‌رغم مرگ زودهنگامش در جوانی (۲۲ سالگی) توانسته بود به درجهٔ دانشیاری دانشگاه پراگ دست یابد و او بود که مشوق رشتهٔ شرق‌شناسی در چک شد. وی دیوان حافظ را نیز ترجمه کرده است. شاگردان رودلف دوژارک، شرق‌شناس معروف چک، نظیر یاروسلاو بورتسکی، قسمت‌هایی از شاهنامهٔ فردوسی و رباعیات خیام را به چکی ترجمه کردند و انتلیخر نیز گلستان سعدی را برگرداند. برجسته‌ترین شاگرد دوژارک، فلیکس تاوئر بود که مجموعه‌ای از آثار دوران تیمور از جمله ظفرنامهٔ شاهی را گردآوری کرد. وی بعداً به سمت استادی دانشگاه چارلز رسید و هزاد و یک شب را ترجمه و همراه با تفسیر چاپ کرد.

در نخستین سال‌های قرن بیستم، هایک اشعار شعرای ایرانی همچون خاقانی، مولوی، سعدی، و دیگران، را در مجلات چکی چاپ کرد. پراشک دیگر دانشمند چک است که تاریخ ماد و ایرانیان را تا پیروزی اسکندر مقدونی به چاپ رساند.

پرفسور یان ریپکا، بنیانگذار ایران‌شناسی مدرن در کشور چک بعد از جنگ جهانی اول، توانست با تلاش خود جایگاه ایران‌شناسی در این کشور را به سطح بالایی ارتقا دهد. ترجمهٔ چکی اشعار نظامی، فردوسی، و عمر خیام، توسط وی صورت گرفته است. مهم‌ترین اثر ریپکا تاریخ ادبیات فارسی و تاجیکی است که به زبان‌های مختلف دنیا ترجمه شده است. بخش اصلی این اثر دربارهٔ ادبیات کهن ایران است.

شاگردان ریپکا و تاوئر نیز در تکامل شناساندن فرهنگ و ادب فارسی و همچنین معرفی سایر فرهنگ‌های ایرانی در چک و اسلواک سهم بسزایی داشته‌اند. کیپچکروا تحقیقاتی در مورد ابن سینا، قانئ، هدایت، و ترجمهٔ اشعار سعدی و حافظ را منتشر کرد و همچنین مطالبی دربارهٔ نثر معاصر ایران و آثاری از جمال‌زاده و چوبک را به چکی برگرداند. یان مارک نیز بهارستان جامی و آثار فارسی اقبال لاهوری را به زبان چکی ترجمه کرد.

در اواسط قرن بیستم اوتاکار کلیما آثار موفق‌تری را در زمینهٔ ایران‌شناسی قبل از اسلام،

به همراه تحقیقاتی درباره زردشت، مزدک، مانی، و همچنین ترجمه اوستا به زبان چکی منتشر کرد.

منصور شکی، یکی ایرانیان مقیم پراگ، توجه خاصی به رشته واژه‌شناسی داشت. او دارای آثاری در حوزه ادبیات فارسی، واژه‌شناسی معاصر، و مشخصاً فرهنگ اصطلاحات فارسی به زبان‌های چکی، فارسی، و انگلیسی است.

لازم به ذکر است که تحقیق در باب ادبیات و زبان فارسی توأم با آموزش و تدریس، از سال ۱۸۸۰ م در دانشگاه پراگ متمرکز شد. بجز این دانشگاه، از سال ۱۹۵۲ م مؤسسه خاورشناسی فرهنگستان علوم چکسلواکی نیز در زمینه ایران‌شناسی کوشیده است. در این مؤسسه نسل تازه‌ای از ایران‌شناسان به تحقیق و پژوهش پرداخته‌اند. تحقیقات علمی کار اصلی آنها به شمار می‌رود، اما گهگاه تدریس ادبیات فارسی در دانشکده فلسفه دانشگاه چارلز نیز به آنها واگذار می‌شود.

به دنبال درگذشت ریپکا در سال ۱۹۶۸ م، و اشغال این کشور توسط ارتش شوروی سابق، تا پانزده سال این رشته تعطیل بود که از سال ۱۹۸۵ م مجدداً در دانشکده فلسفه و مؤسسه خاورشناسی برقرار شد.

کتابخانه‌هایی که بخش‌های فارسی، ایران‌شناسی، شیعه‌شناسی و اسلام‌شناسی دارند، به ترتیب اهمیت عبارت‌اند از: مؤسسه خاورشناسی، دانشکده فلسفه دانشگاه چارلز، و کتابخانه ملی. در این مراکز کتاب‌هایی به زبان‌های فارسی، عربی، چکی، روسی، و دیگر زبان‌ها وجود دارند.

همچنان که پیشتر آمد، حدود یکصدویست سال پیش تدریس زبان فارسی در چک آغاز شد. در سال ۱۹۲۰ م مطالعات اسلام در ایران و زبان و ادبیات فارسی توسط پرفسور یان ریپکا شروع شد. دانشجویان زیادی در این رشته تحصیل نمی‌کردند، زیرا امکان استفاده از آن اندک بود. مطالعات ایران‌شناسی بعد از جنگ دوم جهانی نیز ادامه یافت و هر چند تعداد علاقه‌مندان بیشتر شد، اما به دلیل سوسیالیستی بودن چکسلواکی و شاهنشاهی بودن ایران، بین دو کشور علاقه‌چندانی برای تقویت این رشته وجود نداشت. این شرایط پس از انقلاب نیز چندان فرقی نکرد و تدریس این رشته متوقف شد. تنها زبانی که از خاورمیانه گسترش یافت، عربی بود، آن هم به دلیل سوسیالیستی بودن تعدادی از کشورهای عربی. این وضعیت تا سال ۱۹۸۹ م ادامه یافت. بعد از این

زمان تدریس زبان فارسی و ایران‌شناسی مجدداً آغاز شد، اما از جمله مهم‌ترین مشکلات موجود، می‌توان به نبود استاد متخصص اشاره کرد. برای رفع این مشکل، ابتدا آقای دکتر عبادیان از تهران، سپس آقای دکتر صادقی از دانشگاه شیراز، و پس از آن آقای دکتر بهمردی، به کشور چک آمدند که تدریس آقایان عبادیان و بهمردی داوطلبانه بود، ولی آقای صادقی توسط دولت ایران اعزام شد.

متعاقباً وقفه‌ای چند ساله پیش آمد، زیرا گروهی که در چک زبان فارسی تدریس می‌کردند، مهاجرت یا فوت کرده و فارغ‌التحصیلان این رشته نیز به مشاغل غیردانشگاهی پرداخته بودند. به همین دلیل سفارت جمهوری اسلامی ایران در پراگ از سه سال پیش موضوع احیای کرسی ایران‌شناسی و زبان و ادبیات فارسی را در دستور کار خود قرار داد و کوشید طرف‌های چکی و ایرانی را ترغیب کند. لذا از سال ۱۳۸۰ ش با اعزام آقای دکتر مشکوة‌الدینی به عنوان استاد مهمان برای دو سال، عملاً تدریس زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه چارلز آغاز و با استقبال خوبی نیز مواجه شد. در این سال زبان و ادبیات فارسی به عنوان زبان دوم تدریس شد و دانشجویانی که در دانشگاه چارلز در زبان‌های عربی و اردو تحصیل می‌کردند، با توجه به نزدیکی الفبا و طرز نوشتن، از متقاضیان یادگیری زبان فارسی، حداقل به عنوان رشته دوم، بودند و ۲۵ دانشجو در کلاس‌ها حضور یافتند. البته دانشجویان رشته ترک‌شناسی و دیگر زبان‌ها نیز در این کلاس‌ها حضور دارند. در این کلاس‌ها کتاب درس فارسی برای فارسی‌آموزان خارجی تألیف دکتر تقی پورنامداریان تدریس می‌شود.

از امسال رسماً کرسی ایران‌شناسی در دانشگاه چارلز با ثبت نام ده دوازده دانشجو آغاز می‌شود و امید است با ادامه روند اعزام استاد از ایران و تربیت چک‌ها در سال‌های آتی شاهد حضور استادان چکی زبان و ادبیات فارسی در مراکز علمی جمهوری چک باشیم.

این سفارت با توجه به علاقه‌مندی چک‌های غیردانشجو به یادگیری زبان و ادبیات فارسی، کلاس‌هایی در محل مدرسه جمهوری اسلامی ایران تشکیل داده است که تا کنون نه تن در آن شرکت کرده‌اند. در این کلاس‌ها آقای دکتر مشکوة‌الدینی تدریس می‌کند.

لازم به ذکر است که در شهر پراگ یک مؤسسه نیمه دولتی به تدریس زبان‌های نادر از جمله ژاپنی، کره‌ای، و فارسی می‌پردازد. علی‌رغم پیچیدگی و مشکلات فراگیری زبان‌های خاور دور، به علت جاذبه اقتصادی، علاقه بیشتری به فراگیری آنها وجود دارد. کلاس‌های این زبان‌ها به صورت مرتب تشکیل می‌شود، حال آن‌که در مورد زبان فارسی این چنین نیست. البته از زمان افتتاح کلاس‌های زبان فارسی در محل مدرسه ایران، مؤسسه مذکور کلاس فارسی نداشته است.

شعبه‌شناسی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی